

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС

УДК 821.111-312.1.09'06

ДИСКУРС ВЛАДИ І КРИТИКА СПОЖИВАЦТВА В РОМАНІ „ХМАРНИЙ АТЛАС” Д. МІТЧЕЛЛА

Дмитро Ігорович Дроздовський

orcid.org/0000-0002-2838-6086

vsesvit.journal@gmail.com

Кандидат філологічних наук, науковий співробітник

Відділ світової літератури

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Вул. М. Грушевського, 4, 01001, м. Київ, Україна

Анотація. Проаналізовано особливості наративної будови роману „Хмарний атлас”. Акцентовано філософські питання, що детермінують літературу пост-постмодернізму. Зроблено висновок, що у романі експліковано мотив переродження людини, візуалізовано уявлення про ірраціональний зв'язок між подіями минулого, теперішнього й майбутнього, про пам'ять як особливий простір, у якому можливий перетин різних модусів темпоральності. Змінними в цій трансформаційній системі постають такі чинники, як стать, гендер, соціальні ролі, релігійні вподобання тощо. Окреслено іманентну сутність „людського”, що протистоїть моральній дееволюції людини й технологічному апокаліпсису. Так, Сонмі~451 у п'ятій історії постає проти тоталітаризму, що зводить у культ індустрію споживання, створивши з розважальної реклами та інших форм дозвілля ідеологію. Виокремлено форми критики споживацтва і зв'язки між пам'яттю, знанням і дискурсом влади.

Ключові слова: Д. Мітчелл, „Хмарний атлас”, дискурс влади, ідеологія споживацтва, капіталізм, М. Фуко, пам'ять, знання.

Роман „Хмарний атлас” („Cloud Atlas”, 2004) [5] Девіда Мітчелла (David Mitchell) – твір новітньої британської пост-

постмодерністської літератури, в якому запропоновано нові форми репрезентації художнього часу й моделі конструювання художнього простору. Значний проміжок часу, репрезентований у „Хмарному атласі” (оповідь бере свій початок від XIX століття та сягає пост-апокаліптичного майбутнього), в особливий спосіб експлікує мотив волі до влади, а поряд із цим – людське прагнення до накопичення впродовж тривалого історичного періоду. Крім того, представлений часовий проміжок засвідчує, що не має значення, чи це жадання буде експліковане в міжособистісних/сімейних стосунках, чи у виявах і наслідках колонізації, канібалізму, рабства або корупції на різних її рівнях.

У XIX ст. Фрідріх Ніцше обґрунтував здатність людської свідомості, незважаючи ні на що, прагнути влади над іншими. Таке явище він назвав „волею до влади” [6, с. 550]. Постулат про „волю до влади” визначає „основу філософської теорії Ніцше” [4, с. 157]. Як теорія воля до влади – це своєрідний спосіб пояснення людської поведінки; Ніцше припускав, що за цим поняттям криється риса характеру, притаманна як найсильнішим, так і найслабшим індивідам: і перші, і другі повсякчас бажають здобути якомога більше влади. „Але не так вабить сам факт володіння, як прагнення до ще більшої влади, водночас привабливої і жаданої” [4, с. 159]. На нашу думку, ніцшеанська концепція знаходить своє особливе відображення у „Хмарному атласі” Д. Мітчелла.

Роман постає своєрідною критикою капіталістичного суспільства, в якому статки є підґрунтям для влади. У частині „Тихоокеанський щоденник Адама Юїнга” читач – очевидець впливу колоніалізму, а також розвитку судноплавних торговельних шляхів, якими перевозили новий товар із тихоокеанських колоній до Сан-Франциско. Зауважимо, це місто „було одним із центрів тодішньої „золотої лихоманки” в Америці” [5, с. 500]. Роман дає читачеві поштовх замислитися над тим, що, ймовірно, саме через розвиток світової торгівлі XIX і XX століть, а також можливості економічного зростання тільки незначних та привілейованих прошарків суспільства й розпочалась ера капіталізму. На острові Чатем Адам Юїнг стає свідком проповіді, яка читалася у школі для курців „Назарет”, завданням якої було заохотити паління тютюну серед корінного населення, щоб, зрештою, викликати у них

залежність від такої „нешкідливої рослини” [5, с. 501]. Під час цієї зустрічі Юїнг розуміє, що звідси бере свій початок суспільство споживачів, саме ця подія стає причиною інтерпретації християнства і біблійських засад на капіталістичний лад. Створюючи попит на тютюн, колонізатори, в такий спосіб змушують тубільців навчитися торгувати: через свою залежність від рослини вони працюватимуть, щоб заробити кошти, на які згодом і придбаватимуть тютюн. Місіонер пояснює Юїнгу, „сину американської революції, яка була проведена на тлі ідеї, що «всі люди рівні», власні думки про *сходинки цивілізації*” [5, с. 506]. За його словами, люди, які перебувають „на найнижчих сходинках, а також ті, хто не зможе сприяти прогресу, будуть знищені. Прогрес розуміється тут як вияв Бога” [5, с. 506]. Записи в корабельному журналі Юїнга сповнені антиколоніальних інтенцій щодо усунення панівних принципів влади, на яких була побудована імперія.

Едвард Саїд у праці „Орієнталізм” стверджує, що доцільно вживати твердження Мішеля Фуко для визначення „орієнталізму як дискурсу, створеного європейською культурою” [7, с. 3]. Він окреслює орієнталізм як „стиль заходу для домінування, реформації та влади над країнами Сходу, що виник у кінці ХІХ століття” [7, с. 3]. Цей дискурс накладає обмеження на всі думки та дії, що стосуються Сходу і, по суті, виявляє зовсім протилежне ставлення до Заходу. Взаємозалежність між владою та доступом до знань є вирішальним чинником для аналізу Саїда. Саме така взаємозалежність зосереджена на політичному характері викладу й засобах, якими західна інтелектуальна або художня думка створює образи незахідних культур, де їх *інакшість* представлена як ознака неповноцінності або навіть небезпечності, а також як виправдання дій тих, хто перебуває при владі. Реальність колоніального дискурсу стає безперечною „істиною” під час обіду сім’ї Гороксів і засобом виправдання расової переваги чоловіків, зокрема Проповідника Горокса, і його місії у Віфлеємі-Бей [5, с. 507]. Використовуючи іронію, Д. Мітчелл вкладає й іншу істину у слова доктора Гуза, який пояснює, чому „білі раси володарюють над світом”. Не завдяки освіченості, расовій перевазі або чудовим навичкам торгівлі, а через можливість використовувати зброю („Бах! Бах! Бах!” [5, с. 508]), щоб знищити супротивника або показати, хто тут головний. Як

висловився доктор Гуз, „Маорі досягли успіхів у торгівлі, дипломатії та колоніалізмі, сягнувши рівня D-E-F за шкалою Драбини Горрокса” [5, с. 507]. Як визнають колонізатори, ці тубільці Нової Зеландії виявили себе як здібні учні англійської мови „у жорстоких науках колонізаторів”, винищуючи Моріорі, корінний народ острова Чатем [5, с. 14]. Містер Д’Арнокс, проповіді якого на островах Чатем слухає Юїнг, стверджує, що Моріорі дружелюбний і мирний народ, для якого війна була незрозумілим поняттям. На землях, де вони проживали, правління здійснювалось у мирний спосіб. Моріорі не хотіли підкорятися Маорі та їхній політиці колонізації, через це половину з них вбили, а іншу – поневолили загарбники Маорі. Після широкомасштабного дослідження впливу колонізації в південній частині Тихого океану, ставши одним із перших свідків жорстокого поневолення і майже повного винищення етнічною групою Маорі народу Моріорі, їхніх ідолів та віри, Юїнг присягається, що, повернувшись до Америки, „присвятить своє життя справі аболіціонізму, скасуванню рабства” [5, с. 15]. Побувавши на борту корабля „Проповідник” і познайомившись із багатьма людьми на своєму шляху, Юїнг закінчив свій щоденник такими словами:

Той, хто намірений битися з багатоголовою гідрою людської природи, має заплатити за це морем страждань, і його родина має сплатити за це так само! І тільки хапаючи останні ковтки повітря перед смертю, зрозумієш, що твоє життя було лише краплею в безкрайньому океані! А що таке океан, як не безліч крапель? [5, с. 529].

Отже, здобувши знання, Юїнг переосмислює світоглядні підвалини, що лягли в основу створення усієї американської нації. Доцільно припустити, що словами Юїнга Мітчелл підводить читача до висновку, що якщо достатня кількість людей почне боротися і піддасть сумніву домінантні „істини”, то вдасться віднайти нові необмежені ніким знання й істини. Коментарем Юїнга, що став вирішальною крапкою роману, Д. Мітчелл, здається, передбачає те, які наслідки для майбутнього може мати лише „одна краплина в океані”. Тут вочевидь мовиться про індивідуальний вибір та його роль для історії. За переконанням Ніцше, вибір можна робити тільки в рамках конкретних якостей певних індивідів. Натомість

Мітчелл поділяє думку про частковий детермінізм, де зберігаються можливості вільного вибору в межах причинно-наслідкових обмежень.

У першій частині п'ятої історії роману „Орізон Сонмі-451”, коли „Юна-393 вибирає смерть, аніж рабство” [5, с. 343], у такий спосіб героїня обрала один варіант із трьох для неї можливих. Спроба втекти за межі кав'ярні „Тато Сонг” ніколи б не зберегла життя фабриканту, якого і створили в утробному контейнері, щоб надавати послуги споживачам мегаполісу Ні-Со-Копрос. Таким, як Юна-939, держава не видавала „душі”, тому життя поза межами ресторації „Тато Сонг” було б неможливим. Інший „вибір” полягав у використанні „речовини, яка спричиняла сонливість” (ця речовина входила до складу енерго-мила). Але підкоритися невігластву та рабству після можливості мати власну думку стало неприпустимим для істоти, яка вже навчилася думати і знає правду. Сонмі визнає ці обмеження, коли каже архівісту, що „свободі вибору немає місця в історії мого життя” [5, с. 364]. Смерть стала остаточним вибором Юни-939 і, як не дивно, це був її єдиний справжній шанс на порятунок та свободу, хоча він і означав припинення життя з фізичної точки зору. Важливо, що смерть – як Юни, так і Сонмі – не була їх вільним вибором. Обох годували енерго-милом задля експерименту, санкціонованого державою, щоб спричинити страх перед збільшенням приросту фабрикантів мегаполісу Ні-Со-Копрос і зміцнити владу Союзу шляхом створення легко впізнаваного ворога. Очевидні вибори інших персонажів у романі так само детерміновані обставинами й подіями. Луїза Рей теж робить „вибір” на користь розслідування історії реактора „ГІДРА-зеро” на острові Сваннек. У цьому „виборі” вона керується власною вірою у відстоювання „журналістської цілісності”, істини свого батька, що, відповідно, означає потребу „з'ясувати правду за будь-яку ціну” [5, с. 97], та можливістю випадкової зустрічі із Сіксмітом. Вибір Юїнга стати аболіціоністом після повернення до Америки також спричинений прагненням врятувати Атуа від отруєння (доктор Гуз рятує Атуа). Або ж згадаймо про оцінку, яку Тімоті Кавендіша дає будинку літніх людей „Аврора”, що буде в майбутньому розглянута Сонмі як місце, де

літні люди чекають своєї смерті у в'язницях за вироком „старість” та „нетримання”; тут тобі ні визначеного терміну перебування (хто знає, скільки ти ще проживеш), ані можливості евтаназії” [5, с. 244].

Його розповідь про ув'язнення та „медикаментозне” старіння відкриває дорогу до минулого, яке потім дає можливість Сонмі переосмислити „істину”. За припущенням Мітчелла, таке переосмислення теперішнього завдяки доступу до минулого може призвести до соціальних змін. Напевно, з цієї причини минуле постає найбільш „забороненою темою у Ні-Со-Копрос” [5, с. 243].

Фабрикантів кав'ярні „Тато Сонг” щороку після успішного закінчення служби нагороджують зіркою. Усі вони мають вірять, що, отримавши дванадцятку зірку, будуть звільнені від невільницької праці й відправлені у круїз до будинку відпочинку. Такий обряд у романі називається „Піднесенням”. Він постає своєрідною репрезентацією тези М. Фуко про те, що влада зміцнюється та контролюється завдяки тому, що винагорода (якщо ти дотримуєшся певних правил) та дисципліна й покарання (відхилення від них) стали публічно відкритими для тих, хто підпорядковується такому режиму (див.: [1]). Коли Сонмі каже архівісту: „Якщо сервер повідомляє про те, що сестра-фабрикантка порушує правила – їй надають ще одну зірку девіантної” [5, с. 190]. Тоді „Піднесення” відбувається на рік раніше. Але через брак обізнаності фабрикантів на рік раніше настає їхня смерть. Натомість „ефективним стримувальним фактором є вилучення зірок” [5, с. 190]. У романі в такий спосіб зображено засіб, за допомогою якого „Провидці”, наглядачі ресторації „Тато Сонг”, запобігають можливості „Піднесення” або спробам заворушень серед фабрикантів [5, с. 200]. Фізичне й жорстоке видалення зірки з нашійника фабриканта вказує на те, що „Піднесення” для покараного відбудеться на рік пізніше призначеного терміну. Таким чином, якщо якийсь фабрикант повідомляє про вилучення зірки в іншого фабриканта, він стає на рік ближчим до круїзу до будинку відпочинку (насправді, до власного знищення – утилізації).

Брак індивідуального вибору Д. Мітчелл зображує в розділі „Орізон Сонмі-451”. Доцільно нагадати, що фабрикантку Сонмі створила, у прямому сенсі, її держава. Органи влади Ні-Со-Копросу

керують процесом її „Піднесення”, тому після втечі Сонмі агенти визнали її ворогом держави. З огляду на такі обставини та події, вона безсила щось змінити. Однак вчинок Сонмі буде оцінений пізніше, набагато пізніше після „кінця” її власної епохи. Саме в майбутньому пост-апокаліптичні племена Долин називатимуть її богинею. Нарешті слова Сонмі почують і вшанують люди, які живуть у зовсім інших умовах та часовому просторі, ніж вона сама. У Захарія (очевидно, не випадково Девід Мітчелл дає герою ім'я пророка Старого Заповіту) практично немає можливості визначити власний шлях у пост-апокаліптичному світі, створеному через необізнаність тих, хто жив раніше. Непереможне плем'я ворогів винищило його сім'ю та общину. „Провидці” вирішують, як та коли втрутитися зі своїм прогресивним досвідом у долі сотень мешканців Долин і зупинити свавілля. Захарій приймає рішення попередити Меронім, що їм не варто подорожувати через міст, який з'єднує береги річки Полулу. Цей вибір рятує життя героїв: Кона не розбилася на смерть, коли міст обірвався під їхньою вагою. Можемо припустити, що в цьому епізоді наявна своєрідна полеміка Д. Мітчелла з романом „Міст короля Людовика Святого” Тортона Вайлдера (на який автор посилається в розділі „Переправа біля Слуші та інше”). Д. Мітчелл не пропонує читачеві тих самих висновків, яких дійшов монах Юпітер у романі Т. Вайлдера. Він розмірковує над низкою обставин та подій, що можуть виникнути, якщо міст зруйнується. Однак Захарій та Меронім не переходять через міст, тому їхні життя врятовані.

У праці „Порядок дискурсу” М. Фуко окреслює поняття дискурсу і влади, яку мають ті, хто контролюють як соціальний дискурс, так і доступ до знань. Він вважає, що владні структури визначають параметри понять „істинності” в певний період часу. Крім того, такі структури можуть оскаржити й заборонити „альтернативні істини або знання будь-якого суспільства” [2, с. 55]. Будинок літніх людей „Аврора”, де, неначе у в'язниці, перебуває Тімоті Кавендіш, використовує подібні засоби контролю. Спроби втечі або непокори можливих порушників завжди стримує Сестра Нокс завдяки методам покарання і „привселюдного приниження” [5, с. 179]. У такий спосіб у „Хмарному атласі” на прикладі різних історій показано „еволюцію” влади, тобто механізми контролю

певних інституцій над людиною; показано, як прагнення влади з часом призводить до утворення тоталітарної імперії, яка, проте, все одно приречена на розпад. Суспільство, „у якому «старість» є виразом непридатності – «ой, у Вас неприємний запах з рота»» [5, с. 174], вважає літніх людей другорядними громадянами.

Таким чином, у романі бінарна опозиція „молодість/старість” розташовуються поруч із семантичними опозиціями „божевілля / розсудливість”, „заборонено/дозволено”, „громадянин, який порушує закон (девіантний, злочинець)/законослухняний громадянин”. Літні люди, які неприпустимо поводяться з нормами, які прийняла Сестра Нокс, завжди караються і фізично, й словесно, тобто їх піддають моральному тиску.

В історії Сонмі найбільш драматичним моментом постає епізод, у якому зображено надмірний розвиток капіталістичного споживацтва та стосунки зі структурами влади. Ні-Со-Копрос є суспільством споживачів, утвореним відповідно до концепції „Недолюдини” Фрідріха Ніцше. Такі люди не мають більше прагнень у житті, крім самозадоволення, апатії та гіпертрофованого бажання комфорту. Все можна купити, а потім викинути, коли нова модель надійде в продаж. Як не дивно, у „недолюдських” нетрях Ні-Со-Копросу не мешкають люди, які формують поняття поступливості Ніцше, враховуючи Недолюдей. Ці нетрі, а також комуна в абатстві, де ховається Сонмі, – місця, де живуть люди, які „не змогли витратити кошти”, або інші, хто „не дотримувався політики Ні-Со-Копросу” [5, с. 346]. У Ні-Со-Копросі існують такі Недолюди, які є вигнанцями суспільства, і все ж деякі з них ще намагаються бути його частиною, „працюючи в огидних зонах задоволень або обмінюючи здорові частини тіла на евтаназію” [5, с. 332]. Ні-Со-Копрос репрезентовано як суспільство, яке було сформоване в результаті байдужого ставлення до життя. У романі це поняття експліковане в образі аспіранта Сонмі, Бума-Сук Кіма, людини, яка керується бажанням грошей, влади та руйнівного самозадоволення [5, с. 217].

„Хмарний атлас” логічно підводить читача до думки, що зображене пост-апокаліптичне майбутнє є кінцевою крапкою, до якої прямує світ. Це стан існування, де етика і цінність людського життя нівелюються остаточно, де приймають рішення тільки задля

швидкого досягнення результату і сфабрикованих рішень або постійного експоненційного зростання влади. Характер такого стану описано в попередніх частинах, наприклад, у історії Юїнга або в більш пізніх історіях роману. У частині „Періоди напіврозпаду. Перше розслідування Луїзи Рей” капіталізм зображують нерозривним із жадібністю, що і змушує „бізнесменів” замовити вбивство, щоб захистити свою владу та статки. Збереження за реактором „ГІДРА-зеро” можливостей створювати ядерну зброю для „бізнесменів” важливіше, ніж життя, які вже знищені та будуть знищені в майбутньому в результаті ядерних атак. Фробішер, Ейрс і Кавендіш – персонажі, яким притаманне гіпертрофоване пожадливе накопичення статків і влади. Зрештою, Фробішер стає банкрутом, ще й позбавленим спадщини через його марнотратство, Ейрс одержимий недоброю славою, а Кавендіш змушений тікати від братів Гогінсів через невиплату боргів. Фробішер та Айрс поглинені самозакоханням марнотратством, натомість Кавендіш у своєму видавництві торгує „егоїстичним самозакоханням інших”. Отже, правомірно вести мову про виразну критику сучасного книжкового бізнесу як консьюмеристського у своїй суті, тобто такого, в якому переважають ідеї продажу продукції, а – саме тому книжковий бізнес дедалі інтенсивніше інкорпорує в себе PR-технології та елементи „зіркового шоу”.

1. *Foucault M. Discipline and Punish : The Birth of the Prison / M. Foucault. – New York : Vintage Books, 1995. – 333 p.*
2. *Foucault M. “The Order of Discourse” / M. Foucault // Untying the Text : A Post-Structuralist Reader / [ed. Robert Young]. – Boston : Routledge & Kegan Paul, 1981. – P. 48–78.*
3. *Jameson F. Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism / F. Jameson. – Durham : Duke University Press, 1992. – 275 p.*
4. *Kaufmann W. Nietzsche : Philosopher, Psychologist, Antichrist / W. Kaufmann. – New York : The World Publishing Company, 1956. – 289 p.*
5. *Mitchell D. Cloud Atlas / D. Mitchell. – London : Hodder and Stoughton, 2004. – 544 p.*
6. *Nietzsche F. The Will to Power / F. Nietzsche ; [ed. Walter Kaufmann]. – New York : Vintage Books, 1967. – 224 p.*
7. *Said E. W. Orientalism / E. W. Said. – New York : Vintage Books, 1979. – 368 p.*

ДИСКУРС ВЛАСТИ И КРИТИКА ПОТРЕБИТЕЛЬСТВА В РОМАНЕ „ОБЛАЧНЫЙ АТЛАС” Д. МИТЧЕЛЛА

Дмитрий Игоревич Дроздовский

orcid.org/0000-0002-2838-6086

vsesvit.journal@gmail.com

Кандидат филологических наук, научный сотрудник

Отдел мировой литературы

Институт литературы им. Т. Г. Шевченко НАН Украины

Ул. Грушевского, 4, 01001, г. Киев, Украина

Аннотация. Проанализированы особенности нарративного строения романа „Облачный атлас”. Акцентированы философские вопросы, детерминирующие литературу пост-постмодернизма. Сделан вывод, что в романе эксплицирован мотив перерождения человека, визуализированы представления об иррациональной связи между событиями прошлого, настоящего и будущего, о памяти как особом пространстве, в котором возможно пересечение различных модусов темпоральности. Переменными в этой трансформационной системе являются такие факторы, как пол, гендер, социальные роли, религиозные предпочтения и т. д. Очерчена имманентная сущность „человеческого”, которая противостоит нравственной деэволюции и технологическому апокалипсису. Так, Сонми~451 в пятой истории восстает проти тоталитаризма, возводящего в культ индустрию потребления и превратившего развлекательную рекламу и другие формы досуга в идеологию. Определены формы критики потребительства и связи между памятью, знанием и дискурсом власти.

Ключевые слова: Д. Митчелл, „Облачный атлас”, дискурс власти, идеология потребительства, капитализм, М. Фуко, память, знания.

DISCOURSE OF POWER AND CRITICISM OF CONSUMERISM IN D. MITCHELL'S „CLOUD ATLAS”

Dmytro Drozdovskyi

orcid.org/0000-0002-2838-6086

vsesvit.journal@gmail.com

Department of World Literature

Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine

4 Hrushevskiyi Street, 01001, Kyiv, Ukraine

Abstract. In the paper, the specific narrative structure of the novel “Cloud Atlas” has been analyzed. The array of philosophical questions that determine the post-postmodern literature has been outlined. In the novel, the motif connected with the rebirth of the human being has been explicated; the belief related to the irrational bond between the events in the past, present and future, about memory as a special sphere where the crossing of different temporal modes is possible has been visualized. Changeable in this transformation system are such factors as sex, gender, social positions, religious affiliations, etc. The immanent essence of the “humanity” has been defined. This, Sonmi-451 in the fifth story struggles against the totalitarianism which cultivates the industry of consumerism transforming entertaining ads and other forms of leisure into the ideology. The forms of criticism toward the consumerism and the bonds between memory, knowledge, and power have been explained. In the paper, the author focuses on the features related to the transition from postmodernism to post-postmodernism in contemporary English literature. The key features of postmodernism in accordance with the theoretical approaches I. Hassan, M. Foucault, F. Kermode, D. Fokkema, etc. have been outlined. The categories of inconsistency and immanence that determine the characteristics of the postmodern sensibility have been emphasized. The conflicts between reason and intuition, myth and technology, religion and science have been analyzed in the discourse of post-postmodernism.

Key words: D. Mitchell, “Cloud Atlas”, discourse of power, ideology of consumerism, capitalism, M. Foucault, memory, knowledge.

References

1. Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York, 1995, 333 p.
2. Foucault M. The Order of Discourse. In: *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. Ed. Robert Young. Boston, 1981, pp. 48–78.
3. Jameson F. *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham, 1992, 275 p.
4. Kaufmann W. *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*. New York, 1956, 289 p.
5. Mitchell D. *Cloud Atlas*. London, 2004, 544 p.
6. Nietzsche F. *The Will to Power*. Ed. Walter Kaufmann. New York, 1967, 224 p.
7. Said E. W. *Orientalism*. New York, 1979, 368 p.

Suggested citation

Drozдовskiy D. Dyskurs vlady i krytyka spozhyvatstva v romani “Khmarnyi atlas” D. Mitchella [Discourse of Power and Criticism of Consumerism in D. Mitchell’s “Cloud Atlas”]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2017, no. 96, pp. 204–214. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 21.02.2017 р.